

Ніколаєва Н. М.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Запорізького національного університету

СПОСОБИ УТВОРЕННЯ КОМПОЗИТІВ ІЗ КОЛІРНИМ КОМПОНЕНТОМ *SCHWARZ* У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Анотація. Згідно з А. Вежбицькою [2], основні кольори мають прототипові значення. Таким чином, існує концептуальна асоціація, наприклад, червоний колір і вогонь, зелений і «речі, що ростуть із землі», синій і небо, жовтий і сонце. Білий та чорний кольори можна назвати різними відтінками світла. Нас цікавлять складні слова з колірним компонентом. Наша мета – вивчити ці прототипові значення серед композитів із колірним компонентом *schwarz*.

У цій статті розглядається деривація колороніму *schwarz* у публіцистичному тексті німецької мови. Можна зазначити, що продуктивність словоскладання як спосіб формування нових номінацій зростає, і зараз це є найбільш продуктивним методом, за допомогою якого утворюються нові назви. Композити утворені щонайменше з двох основ, і можуть поєднувати будь-які частини мови (іменник + іменник, прикметник + прикметник, дієслово + іменник тощо). У даній статті композити утворені за зразком «прикметник кольору + іменник», хоча є й інші «прикметник кольору + дієслово», «прикметник кольору + прикметник».

Колороніми в німецькомовній культурі мають постійний набір переносних значень, що описують різноманітні об'єкти. Майже всі колороніми є полісеміями, тому їх значення визначаються або в певних поєднаннях, або в контексті. Композит набуває переносного значення завдяки кольоровій складовій та стійким асоціаціям з цим кольором. Усі композити утворюються шляхом метафорично або метонімічного переосмислення, значення якого не завжди збігається з лексичними тлумаченнями. Найбільш вживаним механізмом переносного значення в процесі слово і фразотворення за участі колоронімів виявляється механізм перенесення найменування одного предмета на інший за подібністю.

Значення всіх складних слів пов'язані з людиною, з описом її зовнішніх даних або характеристикою її діяльності. Німецькі композити з кольоровим компонентом *schwarz* використовуються найчастіше з негативним значенням.

Ключові слова: композити, колороніми, чорний, значення, німецька мова.

Мета дослідження полягає у виявленні композитів з колірним компонентом *schwarz* і визначенні їх функцій в німецькомовних текстах.

Словоскладання в сучасній німецькій мові має давню історію вивчення. Основи дослідження закладаються в першій половині XIX століття в роботах К. Ф. Бекера і Я. Грімма. Вивчаючи складні слова, К. Ф. Бекер розрізняє «злиття» (*Verschmelzung*) і «з'єднання» (*Zusammenfügung*) [5, с. 12]. На

думку вченого, збагачують словниковий запас саме злиття як одиниці номінації, що позначають нові поняття. Дана думка простежується і в «Німецькій граматиці» Я. Грімма, який вніс великий внесок у вивчення словотвору і словоскладання в германських мовах [5, с. 14].

Вивчення словоскладання в німецькій мові продовжилося в XX столітті. Складні слова досліджуються багатоаспектно: вивчаються їх структурно-генетичні та семантико-синтаксичні особливості (М.Д. Степанова [5], В.С. Вашунін [1], В. Фляйшер [6]), стилістичний потенціал складних слів (В. Фляйшер [6]), особливості функціонування (В.С. Вашунін [1], Т.С. Глушак [3], А.Т. Кукушкіна [4]), при цьому уточнюються наявні класифікації складних слів.

Характерним для публіцистичного тексту є вживання складних слів (композитів) з колірним компонентом, які набувають у ньому нових значень, та утворення нових відповідних композитів. Колороніми, які входять до складу композитів утворюються за моделями: Adj + S (де Adj – колірний прикметник, S – іменник), Adj + V, Adj + Adj.

Розглянемо композити з колірним компонентом *schwarz*, побудовані за моделлю Adj + S. Складний іменник з компонентом *schwarz* може позначати: расову приналежність (*der Schwarzafrikaner* 'негр, виходець з Африки'), негативний погляд на життя (*der Schwarzfärber, der Schwarzseher, der Schwarzmaler, der Schwarzmacher* 'песиміст'); незаконну діяльність (*die Schwarzarbeit* 'нелегальна робота', *der Schwarzfahrer* 'шофер без ліцензії', *schwarzfahren* 'їздити зайцем, без квитка', *der Schwarzangler* 'рибалка – браконьєр', *die Schwarzarbeit* 'ліва робота', *der Schwarzarbeiter* 'людина, яка незаконно займається чим-небудь', *der Schwarzbau* 'недозволене будівництво', *das Schwarzgeld* 'не оподатковуються кошти', *der Schwarzmarkt* 'чорний ринок', *der Schwarzhandel* 'торгівля на чорному ринку', *das Schwarzbuch* 'чорна книга'); зовнішність людини (*rabenschwarz* 'чорний як ворон'); продукти харчування (*das Schwarzbrot* 'чорний хліб', *die Schwarzbeere* 'чорниця'), професійну діяльність (*der Schwarzrock* 'священик', *der Schwarzkittel* 'суддя на футболі чи католицький священик', *der Schwarzkünstler* 'маг' [8, с. 252–253].

Композити, утворені за моделлю Adj + V, позначають нелегальні дії: *schwarzfahren* 'водити машину, не маючи водійських прав', 'їздити зайцем без квитка', *schwarzgehen* 'браконьєрити або нелегально переходити кордон' [7, с. 1508]; зовнішність: *rabenschwarz sein* 'бути чорним, як ворон' [7, с. 1347].

Як відомо, характерною ознакою німецької мови є присутність складних слів, яка постійно відбивається в утворенні

нових композитів, наприклад, відоме словосполучення *der schwarze Tee* ‘чорний чай’ у публіцистичному тексті перетворюється у композит *der Schwarztee* із збереженням первісного значення, а також словосполучення *schwarze Kirschen* ‘стигли вишні’ перетворюється на *die Schwarzkirschen: Sechs Verfärbter, die leise am Zahnweiß nagen Jeder weiß: Kaffee, Schwarztee und Nikotin legen einen dunklen Schleier aufs Gebiss. Daneben gibt es Zahnverfärbter, an die Sie nicht im Traum denken würden. Zähneputzen gehört auch dazu* (Der Spiegel, 1. September, 2016).

Die Klassiker: Kaffee, Tee, Rotwein, Nikotin, Früchte wie Heidelbeeren oder Schwarzkirschen, aber auch Gewürze wie Curry oder Safran – eine ganze Reihe von Lebens- und Genussmitteln haben eine stark färbende Wirkung. Deshalb bleiben auch entsprechende Flecken auf weißer Kleidung ewig sichtbar. Kräuter- und Früchtetee, etwa aus Kamille oder Hagebutte sehen so hell und mild aus. Trotzdem stehen sie in der verfärbenden Wirkung von Zähnen dem Schwarztee in nichts nach (Der Spiegel, 4. April, 2015).

Складний іменник *das Schwarzgeld* в наведеному прикладі має значення ‘доходи, які не обкладаються податком’ і асоціюється з незаконною діяльністю громадян Швейцарії та з податковими шахраями. Фігуральне значення використовується для посилення негативної оцінки вищевказаного явища: *Schwarzgeld: Steuersünder zeigen sich weiterhin massenhaft selbst an.*

Trotz Strafverschärfung sind 2015 bis Juli 10.000 Selbstanzeigen eingegangen. Der Steuergewerkschaft zeige das, „wie groß das Problem Schwarzgeld im Ausland war und ist“. Auch nach der Verschärfung der Regeln gegen Steuerbetrug zu Jahresbeginn gehen bei den deutschen Finanzbehörden viele Selbstanzeigen ein. In den ersten sechs Monaten hätten sich 10.512 Deutsche, die Schwarzgeld im Ausland hatten, selbst beim Finanzamt angezeigt, berichtet die Welt am Sonntag unter Berufung auf Daten der 16 Länder-Finanzministerien (Der Spiegel, 21. September, 2015).

Вербальний фразеологізм *schwarzfahren* у цьому контексті означає ‘їздити зайцем без квитка’. Надання тексту метафоричного переосмислення сприяє його експресивності, а вживання його у вигляді заголовка підкреслює важливість інформації, що повідомляється. Головна позиція фразеологізму має суттєве значення для встановлення контакту з читачем – адресатом. Колір, який є складовим компонентом даного фразеологізму, вказує на негативне ставлення мовця до цього явища. У цьому контексті вживається також схожий за значенням композит, який використовується для позначення діючої особи *Schwarzfahrer* ‘заєць’:

Schwarzfahren: *Wie man die 60-Euro-Geldstrafe umgehen kann.*

Kaputter Automat, vergessene Monatskarte, falsches Ticket: Schnell wird man in Bus und Bahn unfreiwillig zum Schwarzfahrer. In vielen Fällen lässt sich die fällige Geldbuße aber noch verhindern. Wer keinen gültigen Fahrausweis vorweisen kann, ist manchmal auch unfreiwillig zum Schwarzfahrer geworden. Streikt etwa der Automat, muss der Fahrgast das nachweisen (Die Zeit, 1. November, 2015).

Richterbund fordert Umdenken im Umgang mit Schwarzfahrern.

... Der Vorsitzende des Deutschen Richterbunds hat angeregt, den Straftatbestand des Schwarzfahrens zu überprüfen. Er fordert ein stärkeres Engagement der Verkehrsbetriebe (Der Spiegel, 4. Januar, 2018).

У цьому контексті зустрічається ще один композит, утворений від вербального *schwarzfahren* – *die Schwarzfahrt* – ‘проїзд

без квитка’ для позначення також негативного явища, що стає популярним у сучасному суспільстві:

Der Deutsche Richterbund hat dafür plädiert, das sogenannte Schwarzfahren als Tatbestand im Strafgesetzbuch zu überprüfen. Anlass war unter anderem die Flucht von Gefangenen aus dem offenen Strafvollzug in Berlin. Die Berliner Justiz habe jährlich mit rund 40.000 Fällen von Schwarzfahrten zu tun, nahezu alle Kammern des Landgerichts seien überlastet, sagte der Vorsitzende des Richterbunds Jens Gnisa. Gnisa sagte, die Verkehrsbetriebe sollten vorbeugend deutlich mehr tun. Zugangskontrollen der Unternehmen seien der beste Weg, um Schwarzfahrten mit Bahnen und Bussen effektiv zu verhindern und die Strafjustiz zu entlasten. Wenn sie das aus betriebswirtschaftlichen Erwägungen heraus nicht tun, dann darf nicht der Steuerzahler als Lückenbüßer herhalten (Der Spiegel, 24. März, 2016).

У наведеному композиті *der Schwarzafrikaner* ‘негр, виходець з Африки’ колірний компонент *schwarz* висловлює сему ‘ознаки раси’, що утворене на асоціації з кольором шкіри. У контексті ця лексема набуває ще однієї номінації, пов’язаної з наркотичними засобами:

Der 19-jährige Schwarzafrikaner Emeka verkaufte von Jänner bis März 2008 in mehreren Angriffen insgesamt fünf Kugeln mit jeweils 0,3 Gramm Heroin und sieben Kugeln mit je 0,3 Kokain an den 16-jährigen Suchtmittelkonsumenten Peter und die Suchtgiftkonsumentin Anna ... (Der Spiegel, 17. Oktober, 2015).

У композиті *der Schwarzfärbter* ‘песиміст’ компонент *schwarz* висловлює сему ‘песимізму’, негативного погляду на життя, перспективи, стан справ. Поняття ‘песиміст’ характеризується поліномінативністю, і для його позначення існує кілька лексичних варіантів – синонімів: *der Schwarzmacher, der Schwarzmalter, der Schwarzseher*. У поданому контексті песимісти бачать все у ‘чорних тонах’ і це для них тупикова ситуація, вони ніби у ‘чорних окулярах’, а для оптимістів труднощі – лише чергові перешкоди, які потрібно подолати на шляху до наміченої мети:

Schwarzseher oder Möglichkeitsdenker? Barack Obama versetzte mit seinem Slogan „Yes, we can!“ Millionen Menschen in Aufbruchstimmung. Doch man muss kein Politiker sein, um Menschen mit Sprache zu begeistern. Dank dieser Formulierungen haben auch Sie mehr Erfolg!

Nicht jeder Mensch strahlt motivierende Zuversicht aus. Im Berufs- und Privatleben begegnen uns oft Schwarzseher, sogenannte „Negativdenker“, die uns mit ihrer Denkweise und ihren Worten herunterziehen. Daneben gibt es noch die „Möglichkeitsdenker“, die sich von schwierigen Situationen nicht aus der Bahn werfen lassen. Eher sehen sie Herausforderungen, die es zu bewältigen gilt (Der Focus, 17. November, 2015).

Компонент *schwarz* у складі композита *die Schwarzarbeit* висловлює сему ‘незаконність’, ‘нелегальність’, яка ґрунтується на фізичній характеристиці чорного кольору, а саме вважається, що чорний колір – відсутність кольору і тому асоціюється з темрявою, з періодом доби, коли всі дії приховані. Нелегальна робота, як правило, не тільки незаконна, але й ‘чорна’, призначена для людей, які знаходяться у складних життєвих ситуаціях, наприклад, як у поданому контексті описується ситуація, в яку потрапляють біженці:

Flüchtlinge zieht es in die Schwarzarbeit. Die Schattenwirtschaft ist auf dem Rückzug. Noch. Denn bis zu 300.000 illegale Jobs könnten durch die Zuwanderung entstehen. Flüchtlinge zieht es aus

einem ganz bestimmten Grund in die **Schwarzarbeit** (Der Focus, 17. September, 2015).

Сема 'незаконність', 'нелегальність' висловлюється також таким композитом *der Schwarzmarkt* 'чорний ринок':

Südafrika. Krieg im Busch ... – zudem lockten extrem hohe Profite. 'Auf dem Schwarzmarkt kostet ein Kilo Horn bis zu 80.000 Dollar, also mehr als ein Kilo Gold! 'Er rechnet vor, warum die Sache auch für legale Trophäenjäger sehr lukrativ ist. Am Kap bezahlen sie für das Abknallen eines ... (Die Zeit, 17. August, 2012).

Далі у прикладі складний прикметник *rabenschwarz* 'чорний, як ворон', у ньому поєднання двох темних кольорів – чорного і вороного – надає контексту додаткової негативності через вживання лексеми *rabenschwarz* для позначення смерті військовослужбовців:

*Wo fängt die Lüge im Krieg an? Beim Verschweigen. Alle Nationen zensieren die Beschreibungen und Abbildungen des Krieges, und vielfach zensieren die Korrespondenten, Künstler und Briefeschreiber sich selbst. Das Schlachthaus der Front erscheint in Zeitungen und Wochenschauen als harmloses, fest auf Sieg abonniertes Männerabenteuer – Niederlagen bleiben das Schicksal des Gegners. So wie die deutsche Oberste Heeresleitung im September 1914 nichts über das Desaster an der Marne verlauten lässt, räumt der französische Generalstab 1914 nicht mal den Verlust eines Pferdes ein. Die englische Presse feiert den Beginn der Somme-Schlacht am 1. Juli 1916 als **good day**, obwohl die Briten an diesem **rabenschwarzen** Tag fast 20.000 Soldaten verlieren (Zeit, 2. Oktober, 2017).*

У композиті *das Schwarzbuch* колірний компонент *schwarz* висловлює сему 'незаконність' і 'відчуженість'. Так, наприклад, складний іменник *das Schwarzbuch* 'чорна книга' асоціюється з чорним списком і розглядається у більш широкому сенсі, а саме, для позначення міст, які через несплату податків внесено у 'чорну книгу' Федерації:

Schwarzbuch.

*Über eine chinesische Unternehmerin hatte er schon seit 2008 ein Netzwerk nach Asien aufgebaut. 2009 reiste er mit einer Delegation erstmals nach China. Das brachte der Stadt wegen Steuerverschwendung eine Erwähnung im **Schwarzbuch** des Steuerzahlerbunds ein, hatte aber noch weitere Folgen: Thiede war jetzt China-Fan. Und Schwarzenbek sollte einen Textilgroßhandel mit 1000 Mitarbeitern bekommen (Die Woche, 25. Oktober, 2015).*

Компонент *schwarz* є частиною композиту *der Schwarzkittel*, утвореного за допомогою метонімічного перенесення, тобто номінація професії за кольором уніформи, священики, судді, маги носять чорне вбрання:

Schwarzkittel treibt es gern bunt. Fast schon ohnmächtig standen die SVV-Verantwortlichen am Spielfeldrand. „Am Schluss sind wir regelrecht verpöffelt worden“, kommentierte Sebastian Müller den Auftritt des „Schwarzkittels“ (Deutschland, 2. Oktober, 2015).

Отже, можна констатувати в цілому, що продуктивність словоскладання як способу утворення нових номінацій зростає, і в даний час словоскладання є найбільш продуктивним способом, за допомогою якого утворюються нові найменування. Композити, в більшості випадків, утворені за моделлю «прикметник кольору + іменник», хоча зустрічаються і інші: «прикметник кольору + дієслово», «прикметник кольору + прикметник».

Всі композити утворені шляхом метафоричного або метонімічного переосмислення, значення яких не завжди збігається зі словниковими трактуваннями. Усі складні слова пов'язані з людиною, з описом її зовнішніх даних або з характеристикою її діяльності.

Значна продуктивність складних слів в німецькій мові взагалі і в публіцистичному тексті зокрема вимагає їх всебічного і фундаментального опису, що і визначає перспективність подальших досліджень композитів із колірним компонентом у мові преси.

Література:

1. Вашунин В.С. Субстантивные сложные слова в современном немецком языке. Москва : Высшая школа, 1990. 159 с.
2. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.
3. Глушак Т.С. Функциональная стилистика немецкого языка. Учеб. пособие для факультетов и институтов иностранных языков. Минск : Высшая школа, 1981. 173 с.
4. Кукушкина А.Т. Теоретическая грамматика немецкого языка. Морфология. Часть 3. Нижний Новгород : НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 2004. 80 с.
5. Степанова М.Д. Теоретические основы словообразования в немецком языке. Москва : Высшая школа, 1984. 264 с.
6. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig : Niemeyer, 1992. 327 S.
7. Deutsches Universalwörterbuch. 6., überarbeitete u. erweiterte Auflage. Mannheim : Dudenverlag, 2007. 2016 S.
8. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / neu herausgegeben von Dr. Renate Wahrig. München : Burfeind, 2002. 1451 S.

Джерела ілюстративного матеріалу:

9. Spiegel [Elektronische Ressource]. – Mode des Zugangs: <http://www.spiegel.de> 2012-2018
10. Zeit [Elektronische Ressource]. – Mode des Zugangs: <http://www.zeit.de/index> 2012-2018
11. Woche [Elektronische Ressource]. – Mode des Zugangs: <http://www.woche.de> 2012-2018
12. Focus [Elektronische Ressource]. – Mode des Zugangs: <https://www.focus.de/> 2012-2018

Nikolaieva N. Methods for the formation of coloronym with a colour component *schwarz* in a German language journalistic text

Summary. According to Wierzbicka basic colours have prototypical meanings. Thus, there is a conceptual association between e.g. the colour red and fire, green and "things growing out of the ground", blue and the sky, yellow and the sun. The colours white and black can be referred to as different shades of light. Our interest lies in colour compounds with the mentioned colours or shades of light as latter part and with a describing first part of the compound in modern German language. Our aim is to study these prototypical meanings among the colour compounds *schwarz*.

This article discusses the derivational coloronymiv in journalistic text of the German language. It can be noted that the productivity of compounding as a way of formation of new nominations is increasing, and is now compounding is the most productive method by which new names formed.

Compounds are formed of at least two stems, and can combine any parts of speech (noun + noun, adjective + adjective, verb stem + noun, etc.). There are generally two types of compounds that can be identified: the determinative compound

and the copulative compound. The determinative compound is the most common one. It is made up of a semantic head, the right-hand component of the lexeme, which also determines the grammatical category and gender of the word. The meaning of this head is restricted by the qualifying element that precedes it. Less common is the copulative compound. This type of compound is characterized by a coordinate, rather than a subordinate, relationship between the components. The copulative compound always combines the same parts of speech (e.g. adjective + adjective, noun + noun). In this article compounds are formed on the model of color adjective + noun, although there are other color adjective + verb, color adjective + adjective.

Coloronym in the German linguistic culture have a constant set of portable values that describe a variety of objects. Almost all coloronymy are polysemy, so their value is specified, or in certain combinations of usual, or in the context. Due to the color component of the compound become figurative meaning. All compounds are formed by metaphorical or metonymic rethinking whose meaning does not always coincide with the lexical interpretations. All difficult words associated with a person, with the description of its external data or a characteristic of its activity. In German compounds with color component used most often with a negative value.

Key words: compounds, coloronimy, schwarz, meaning, German.